

tesen végzett osztályozásnak — ennek a bonyolult munkának — pedagógiai és erkölcsnevelő jelentőségéről értekezik, az egyes iskolák elaborátumainak alapján kiemelve, hogy a tanulókról nyerendő hű képnek megrajzolását és a tanulókról adandó helyes bírálat megállapítását három szemszögből tartja szükségesnek: 1.) milyen a tanuló tárgyismerete, tanulmányi előmenetele; 2.) milyen a tanuló munkakészsége, szorgalma és 3.) milyen a tanuló erkölcsi felfogása, magaviselete. E három szempont közül a szorgalom osztályozása új, de ezt szükségesnek véli, mert az ernyedetlen kitartással végzett munkát nagy erkölcsi értéknek és éppen ezért megjutalmazandónak tartja. E három szemponton túlmenőleg felesleges az egyéb szempontok szerint történő osztályozás. Az osztályozás módjára vonatkozólag előadó megállapítja, hogy az nem az ellenőrző vagy az osztályozó értekezleten kezdődik, hanem az ehhez szükséges adatgyűjtésnek már a gyermeknek az iskolába lépésekor kell megindulnia. A tanulók iskolai és iskolán kívüli munkájának, magaviseletének és mindenirányú tevékenységének megfigyeléséből nyert adatok elfogulatlan, igazságos ítéletek kimondását teszik lehetővé. Ennek a tevékenységnek azonban legfőbb feltétele a tanulókkal való lelkiismeretes foglalkozás, azután a szülői házzal való intenzív érintkezés. Szól előadó a tanári noteszről, melynek megfelelő módon való használatát természetesnek és szükségesnek tartja. A tanári következetes adatgyűjtő munkának nem lehet helyettesítője a tesztrendszerrel végzett tehetségvizsgálat, mely ellenőrzésként legfeljebb időről-időre volna alkalmazható. — Hogy a természetszerűleg megnyilatkozó szubjektivitás a tárgyilagosságot a lehető legkevésbé veszélyeztesse, ajánlja előadó, hogy az osztályozás osztályértekezletek alapján történjék. Szükséges volna a minimális követelménynek rendeltelül való megállapítása. Említést tesz előadó arról is, hogy több iskola tanári testülete a tanulmányi előmenetel fokozatainak jelzésére 5 érdemjegy bevezetését ajánlja. A tanulók általános elbírálásánál az általános osztályzat az egyes tárgyakból kapott érdemjegyek számtani közeparányosa legyen. Egy-egy osztály, egy-egy intézet tanulmányi eredményének számbavétele ne csak a bukások százaléka, hanem az összes érdemjegyek százalékos egybevetése alapján történjék. Az egyes tanári testületek külön megállapításai közül figyelemreméltó pl. az, hogy valamelyik tárgyból a középiskolai mértéken felüli teljesítményt mutató V-VIII. osztályos tanuló tanulmányi értesítőjében e tényről külön megjegyzést kapjon, vagy pl., hogy a leendő tanárokat már a tanárképzőintézetben tanítsák meg helyesen osztályozni.

Az előadók nagy gondtal és szeretettel készült elaborátumainak ismertetése után Dr. Kisparti János főigazgató irányítása mellett az egyes előadásokat alapos és minden részletre kiterjedő, eszmecsere követte. A felszólalók nagy tárgyismerettel és a legtisztelietreméltóbb idealizmussal szóltak az egyes kérdésekhez, melyeket különféle szempontok szerint az elnöklő főigazgató foglalt össze. — A tanácskozás végeztével, az értekezlet jegyzőkönyve szerint, a középiskola egész életrendjét irányító és szabályozó elvszerű javaslatok kerültek még tárgyalásra és megvitatásra. Az igazgatói tanácskozás jegyzőkönyvét Ébner János dr., gimn. tanár vezette, aki egyben a mű szerkesztésében is tevékeny részt vett.

Firbás Oszkár dr.

Nádor Jenő dr. és Kemény Gábor dr.: Tessedik Sámuel élete és munkája. Darányi Kálmán dr. előszavával. — Budapest 1936. 130. l. (Megjelent, mint a Nagy László könyvtár 8. kötete.)

A XVIII. század utolsó és a XIX. század első negyedének kétségtelenül egyik legérdekesebb és legtermékenyebb egyénisége *Tessedik Sámuel*. Ez az európai mű-

veltségű szarvasi evangélikus lelkész három téren végzett úttörő munkát és pedig kettőn nemcsak magyar, hanem világviszonylatban is, u. m.: a *falugondozás*, a *mezőgazdasági szakoktatás* és a *szikes talajok javítása* terén. Jellemző háborúelőtti történelemtanításunkra, de falupolitikánkra is, hogy eljutottunk az érettségig a nélkül, hogy Tessediknek még csak a nevét is hallottuk volna. A trianoni ítélet sok egyéb mulasztásunk mellett az elhanyagolt magyar falura is ráterelte a figyelmet, a falugondozással együtt annak első apostola is „divatba jött”. Nevét sokat emlegetjük, hivatkozunk rá, de sajnos csak igen kevésbé ismerjük sokrétű egyéniségét és a nép vezetőire, lelkészekre, szociálpolitikusokra s a mezőgazdasági szakoktatás reformátoraira egyaránt nagyon tanulságos munkásságát és életútját. Hasznos munkát végeztek tehát a szerzők, mikor a szellemtörténet lámpásával megvilágítva az eddigi életrajzoknál részletesebben és alaposabban állították elénk Tessedik életét és művét. Így appreciálta munkájukat Magyarország miniszterelnöke s egyben földművelésügyi minisztere is, amikor a könyv elé előszót írt, kiemelve, hogy „Tessedik szarvasi intézete volt a világon az első gazdasági iskola. Első intézmény, mely a földművelést az egyszerű foglalkozásból tudománnyá emelte s e tudomány rendszeres művelésére és terjesztésére vállalkozott.”

A könyv két részből áll. Az első kétharmadot kitevő részben főképen Tessedik saját, jórészt kiadatlan írásai, továbbá Szarvas község, a szarvasi ev. egyházközség és az egyházmegyei levéltár adatai alapján Nádor Jenő Tessedik életrajzát adja, munkásságával együtt, a második, rövidebb részben Kemény Gábor Tessedik pedagógiai rendszerét ismerteti.

Az I. rész négy fejezetre tagolódik. Az első Tessedik fejlődéséről szól 1767-ig a Szarvason való letelepedéséig, és kutatja mindazon hatásokat, amelyeket az öröklés és a miliő egyéniségének kialakulására gyakorolhatott. Ezek közül is kiemeli szerző a korszellem döntő hatását s Tessediket, mint a racionalizmus és minden vonalon való felvilágosultság korának igazi emberét, majd a harmadik fejezetben, mint ennek a korszellemnek misszionáriusát mutatja be abban a hihetetlenül elmaradt tót faluban, aminek képét a második fejezetben rajzolja meg éles vonásokkal. Végül a IV. fejezetben a Tessedik ellen indított áskálódásokat, a hős harcait, bukását, elégtételét és pályájának végét írja le a szerző.

Tessedik a német egyetemeken a racionalizmus azon irányzatával szívta tele magát; amely a Leibniz—Wolff-féle filozófia hatása alatt a tudományt összeegyeztette a vallással és azt hirdette, „hogy a világ nagy gépezete az Isten céljait szolgálja, tehát a természet adományait minél tudatosabban felhasználó ember végeredményben Isten kedvére munkálkodik”. Ehhez járult a „rousseau-i természet-szeretet, rendkívüli munkabírárs, spártai szokások: józanság, egyszerűség, takarékoság, bíráló, latolgató ész, túlhajtott szigor önmagával és másokkal szemben, igazságszeretet: ilyenén fejlődött huszonötödik életéve felé Tessedik. *Tizennyolcadik századi fátyla!* Mire volt szüksége; hogy fénye fellobbanjon és világítson? Sötétségre.” Ezzel a sötétséggel találkozott Tessedik 1767-ben, amikor rövid felvidéki lelkészkedés után Szarvasra került.

Tessedik életrajza szinte lélegzetelállítóan érdekes olvasmány a szerző előadásában. Ez a korán árvaságra jutott, magát nagy energiával továbbképző fiatalember, miután Pozsonyban, Debrecenben és Erlangenben tanult, miután jórészt gyalog beutazta a Felvidék legkultúraltabb városait és Németország nagy részét, tehát ismerte mindazt, amit korának civilizációja nyújtani tudott, s miután összeköttetésbe került magas fokra kiművelt, értékes, széplelkű emberekkel: odakerül 25 éves korában a

világtól távoleső nehezen megközelíthető, sivár és barbár tót faluba. Csoda lenne, ha ebből a környezetből menekülni kívánna a magához hasonló emberek közé? Tessedik nem ezt teszi. A nemesszívű földesúr támogatásával dolgozni kezd, hogy faluját megváltoztassa. Az évek és évtizedek kemény munkában telnek s a község külső és belső arculata gyökeresen megváltozik. Kapcsolatot tart fenn jeles külföldi szakemberekkel s amit tanult és tapasztalt, azt környezetében alkalmazza, sőt továbbfejleszti és egészen eredeti alkotásokat is hoz létre. Munkájával magára vonja nemcsak a közelebbi felsőbb hatóságok, hanem a legmagasabb kormánykörök, az uralkodó, sőt a külföld figyelmét is. A falusi lelkészt — aki különben egyetemi tanulmányai alatt behatóan foglalkozott orvosi és természettudományokkal — királyi leirattal hívják fel különböző fontos kérdésekben véleményadásra, kétszer kap felszólítást az oroszországi tan- és földművelésügyi szervezésére, Festetics György gr. a keszthelyi Georgikon igazgatójával hívja meg s élete végéig ülnöke lesz ennek a híres intézetnek. Több legfelső kitüntetésben részesül. Tagja lesz a Pozsonyban székelő kir. iskolai bizottságnak, befolyást kap a magyar tanügy legfelsőbb irányítására, különösen a protestáns iskolákra. Amellett lelkészi hivatását buzgóan ellátja, rengeteg új alkotást hoz létre, megalapítja a világ legelső gazdasági szakoktatási intézetét s azt saját erejéből felvirágoztatja. Maga is mintagazdává válik, aki anyagilag is boldogul, vagyont szerez, de azt nagy részben az általa alapított iskolára költi. Egészen eredeti pedagógiai rendszert alkot s nemcsak a mezőgazdasági szakoktatásnak, hanem a munkaiskolának is korai előfutárja lesz. Iskoláját mintaiskolának tekintik s az egész országból küldenek oda továbbképzésre tanítókat. És Tessedik mégis elbukik. Művét, amit a hazai és külföldi szakemberek és kormányok csodálnak és elismernek, megbuktatja a helyi vaskalaposság, az emberi kicsinyesség és gonosz, de vicinális jelentőségű intrika. Két feleségét és tőlük született 18 gyermeke közül tízet eltemetett, saját gyermekein kívül második feleségének 2 gyermekét is felnevelte, nyugodni nem tud munkája közben több súlyos betegséget szerzett, de családi gondokkal megterhelve is vasenergiával dolgozik, küzd, harcol még jóval a 70. évén túl is. Megéli intézményének bukását, de hitvány ellenfelének szegyenletes letörését és saját erkölcsi diadalát is. Intézetét megegyezzer feltámasztja, hogy azután végleg eltemesse.

Az I. rész gerincét képező III. fejezetben, amelynek a Tessediket legjobban jellemző „A korszellem misszionáriusa” címet adja, bemutatja a szerző Tessedik alkotásait, munkáit. Lássunk néhányat ezek közül: felvilágosító előadásokat tart nevelésügyi, gazdasági, falugondozási tárgyokról, mindegyikben erősen küzdve a babona, előítéletek és okatlan szokások ellen. Ime az első „iskolánktüli népművelő”. 1780-ban egy rövid életű népi „olvasóegyletet” létesít. Küzd a község szabályozása és a célszerűbb *építkezés* elterjesztéséért. Szenvedélyes építő. Saját tervei szerint, ügyes kereskedelmi érzéke és utánjárása folytán aránylag nagyon olcsón felépíti a szarvasi evangélikus templomot és emeletes iskola épületét, amiben ma az ev. tanítóképző működik. Sokat fáradozik a *tűzrendészet* megszervezésén. Küzd a *fényűzés ellen*; ami a primitív viszonyok között élő népnél a családokat koldusbotra juttató lakodalmi eszem-izsomokban nyilvánult meg. Justus Möser hatása alatt sokat foglalkozik a *szegényügy* produktív megoldásával. Takarékosági szenvedélye nemcsak az anyagra hanem a munkára és időre is kiterjedvén, olyan munkavezetési rendszert tanít, ami a munkaerő legcélszerűbb kihasználásában a mai *Taylor-rendszerre* emlékeztet. (Szerzőknek ez a felfedezése annál inkább meglepett, mert hiszen, még ma is hiányzik gazdasági főiskoláinkról a munkatechnika rendszeres tanulmányozása és tanítása.) Megalkotja az első szarvasi szegényházat és kórházat. Igyekszik helyesebb *táplálko-*

zsi és egészségügyi ismereteket terjeszteni, szinte azt lehetne mondani, hogy a vitamin-elméletet alkalmazza a XVIII. században. Legnagyobb szerű és leginkább szívéhez nőtt alkotása gazdasági iskolája, amelyet 1779 körül, tehát 18 évvel a keszthelyi Georgicon előtt nyit meg. Erre saját zsebéből 12.000 forintot költ az évek folyamán. Új gazdasági eljárásokat és eddig ismeretlen gazdasági növények termesztését próbálja ki és hönösítja meg, így úttörőjévé válik a mezőgazdasági kísérletügynek is. Különösen szálastakarmánynövények meghönösítésével tesz nagy szolgálatot. A kertészkedés, szőlőművelés, méhészet és selyemtermelés, valamint a fásítás terjesztéséért is sokat és eredménnyel fárad. Egyik legérdekesebb s nevét legjobban megörökítő eredménye a dígózásnak nevezett sziktalajjavítási eljárás. Ebben az a bámulatos, hogy korának kezdetleges agrokémiai ismeretei mellett empirikusan megállapította a kötött carbonátmentes szikéseknek azt a javítási elvét — meszezés! — amit 150 évvel később nemcsak a tapasztalat, hanem a tudomány is teljesen igazolt.

A II. részben „A nemzetnevelő Tessedik“ címen Tessedik pedagógiai alkotásait, azok gyökereit és hatását rajzolja meg négy rövid fejezetben kítűnő tollal *Kemény Gábor*. Helyszűke miatt be kell érünk avval, hogy az egyes szakaszok nagyon kifejező címeiből iktatunk ide néhányat ismertetésül: új idők határán — az alkotás láza — enciklopédikus feladatok és enciklopédikus elmék, — Tessedik gyakorlati zseni, — a korváltás élménye Tessediknél, — történeti háttér, — ember és környezet viszonya, — népboldogító célok, II. József lelkiisége, — Comenius hatása, — a Ratio Educationis és hatása, — mit tehet egy lelkes hely, idő és körülmények szerint? — a népnevelés javítása és szervezése, — lelki alapvetések a szervezés munkájában, — a mintaiskola megszervezése, — korszerű szaktanítás, — elmélet és gyakorlat szintézise, — küzdelem a módszertelenség ellen, — újabb elismerések, — Tessedik helye a szellemtörténetben, — stb.

Szerzők nem esnek abba a hibába, hogy hősüket olyan érdemekkel is elhalmozzák, amelyek mások hatásának tulajdoníthatók; szellemtörténeti beállítottságuk megóvjá őket ettől. Tessediket mint korának gyermekét mutatják be, aki annak szellemét teljes mértékben magáévá tette s azután intenzíven kisu-gározta. Nem tartozott az utópiákat kiagyáló légvárépítések közé, alkotásainak jelentékeny része nem eredeti ötlete, de annál eredetibb a végrehajtásban. „A tessediki munka kicsinyített hű tükörképe a falu életében Mária Terézia és II. József népboldogító kormányzati tevékenységének.“ De amit a felülről jövő intézkedések csak általánosságban, vagy olykor a szándékban helyesen, de a részletekben elhibázottan jelöltek ki: azoknak az adott viszonyokra való alkalmazása egészen az ő érdeme. Kicsi, de jellemző vonás pl. hogy a fásításról szóló királyi rendeletek ausztriai mintára a gyorsan növő fűzfák ültetését ajánlották, Tessedik azonban tapasztalatai alapján rájött az akác nagy szárazságtűrő képességére és egyéb kítűnő előnyeire s példaadással, buzdítással annak ültetését propagálta olyan eredménnyel, hogy élete végén a szarvasi határban már néhány százezer akácfa állott. Szép elgondolásokban, reformtervekben ma sincs hiány, annál inkább abban az embertipusban amelynek szinte utólérhetetlen prototípusa Tessedik: amelyik a jó ötleteket meg tudja valósítani a gyakorlatban, ami bizony sokszor emberfeletti feladat. Voltak azonban Tessediknek teljesen eredeti alkotásai is, amelyek logikusan folytak működéséből és gondolatvilágából s nincs rajtuk semmi kínos íróasztal-szag.

Szerzők szükséges és jó munkát végeztek, nem mulaszthatjuk azonban el, hogy munkájuk néhány fogyatékoságára is rá ne mutassunk. Kár, hogy nem rendelkeznek a szerzők a gazdasági szakkérdésekben nagyobb tájékozottsággal, aminek következ-

tében mind a viszonyok leírásánál, mind Tessedik munkájának ismertetésénél sok dolog fölött elsiklanak, sokat pedig nem a megfelelő jelentőséggel méltatnak. Így nem mondják meg, miben állott a digózás s milyen kapcsolatban van az a modern szikjavításokkal, mit tanított Tessedik a talajművelésről, vetésforgóról stb. A lóherét, lucernát „takarmányfüveknek“ nevezik s nem nevezik meg azt a szarvasmarhabetegséget, amiről az 55. oldalon írnak, ami aligha lehetett a keleti marhavész, stb. Ilyen irányban való kiegészítés a könyv becsét gazdasági szakemberek és gazdaságtörténészek részére csak fokozta volna. Érdekes lett volna párhuzamot vonni az orosházi és békéscsabai felsőmezőgazdasági iskolák és Tessedik intézetének története között is.

Röviden siklanak el Tessedik nemzeti érzésének érdekes, összetett kényes problémája fölött is, ami pedig jobb kulcs lehet mind bukásának, mind későbbi elfelejtésének megértéséhez.

Szerzők előtt nem állnak világosan Tessedik bukásának, tragikumának okai, vagy ha igen, nem mutatnak rá azokra. Ha voltak is Tessediknek különcségnek tekinthető túlzásai, hibái, azokat erényei és csodálatos energiája kétségtelenül képesek voltak ellensúlyozni. Mikor elért eredményei és rá nézve szerencsés politikai orientációja következtében maga mellett érezhette és érezte is a legfőbb államhatalmat, érthetetlen hogy egészen kis kaliberű, szüklátókörü emberek és az általa a legsötétebb műveltlenségből még épen csak kiemelt nép megbuktathatta, bármilyen nagy volt is. minden időkben az emberi gonoszság és ostobaság hatalma. Itt valami más oknak is kell lenni. Vajjon nem abban kereshetjük-e ezt, hogy Tessedik is beleesett abba a tévedésbe, amibe előtte annyian mások: hogy t. i. elég az embereknek több tudást és jobb gazdasági helyzetet adni, akkor jobbak és boldogabbak lesznek? Kétségtelen, hogy a szarvasiak lényegesen műveltebbek és jobbmódúak voltak Tessedik halála, mint Szarvasra kerülése évében, de hogy jobbak nem voltak, azt Tessedik bukása bizonyítja legvilágosabban. Az embereknek kell gyökeresen megváltozni. Hogy ez lehetséges-e? Ez a kérdés 1900 éves s a feleletet mindenkinek önmagában kell megtalálni.

A könyv azonban megérdemli, hogy minden szakiskola, tanítóképző, polgári iskola, lelkész, gyakorlati politikus és népművelő könyvtárának gyakran forgatott darabja legyen.

vitész Szili Török Imre.

Polány István: Nyugatmagyarország közoktatásügyének fejlődése, különös tekintettel a népoktatásra. Szombathely, 1936. 176 l.

A tudományos rendszerezést bármely területen a kutató munkának kell megelőznie. E tétel igazsága áll különösen oly tudományokban és tudományágakban, amelyek szorosabb kapcsolatban voltak nyugati eszmeáramlatokkal s gyakran azok hatása alatt alakultak. Ezekkel szemben a tudományos kutatásnak az a különös feladata, hogy a nyugati törekvésekkel való rokonságot igazolja, de egyúttal rámutasson a sajátos hazai fejlődésre. Súlyos és égető magyar feladata a neveléstudományi kutatásoknak a magyar nevelői gondolkodás és nevelésügyi intézményeink multjának feltárása s éppen e szempontból figyelemreméltó *Polány István* munkája *Nyugatmagyarország közoktatásügyének fejlődéséről*. A könyv alapos felkészültségről, nagy szorgalomról tanuskodik s a szerző az idetartozó irodalom feldolgozásán kívül egyéni kutatómunkát is végzett. A népnevelés és népiskola fejlődését mutatja be kialakulásától napjainkig Nyugatmagyarországon vagy — a szerző szavával — Végnyugaton (kár, hogy e fogalom pontos meghatározását csak a függelékben adja.) A feladatnak